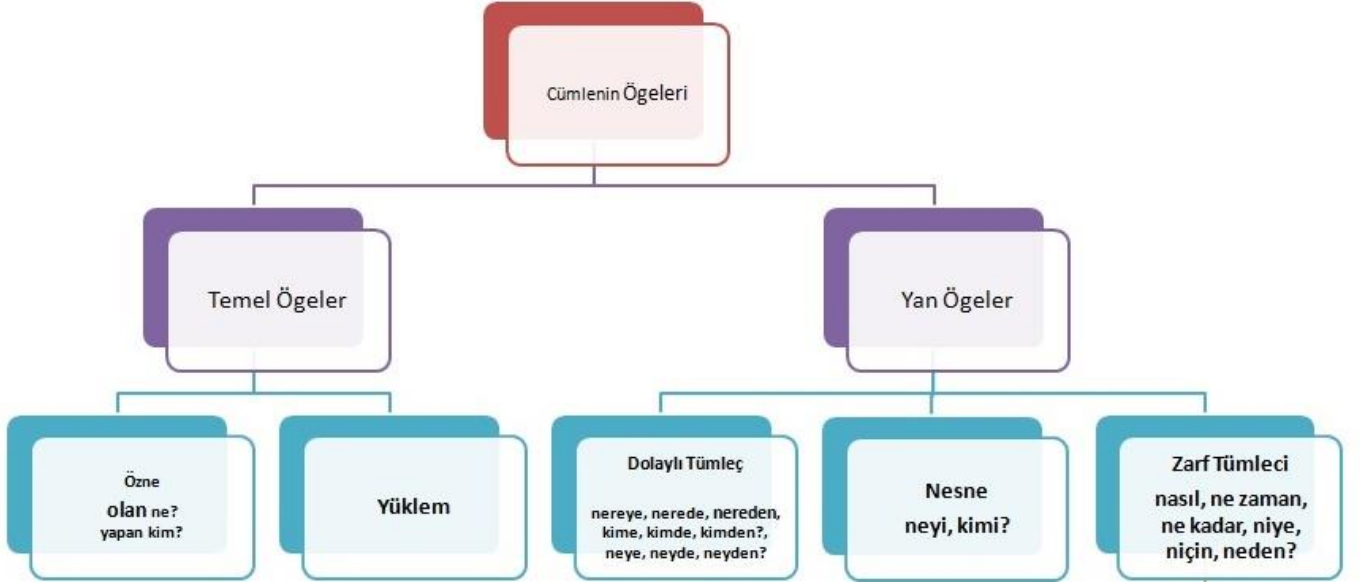

8.Sınıf Cümlelerin Öğeleri Konu Anlatımı

Cümlelerin Öğeleri Nelerden Oluşur?

Türkçede bir cümle oluşturmak için gerekli olan ilk ve en önemli şey yüklemdir. **Yüklemin önemi o kadar fazladır ki tek başına bir yüklem ile cümle kurabiliriz.**

“**Sevdim.**” cümlesi tek başına “**sev-(mek)**” fiili kullanılarak yapılmış “**sevdim**” yükleminden oluşmuştur.

“**Tembeldim.**” cümlesi tek başına “**tembel**” ismi kullanılarak yapılmış “**tembeldim**” yükleminden oluşmuştur.

Görüldüğü gibi bir yüklem **isim**den ya da **fiil**den oluşabilir. **Fiil kelimesi ile yüklemin aynı anlamda kullanılması bu yüzden doğru değildir.**

Türkçede tek başına bir yüklem ile cümle oluştursak dahi **yüklemde belirtilen işi yapan ya da belirtilenin ne olduğu yani cümlelerin öznesi** bulunur.

“Sevdim” cümlesinde sevme işini yapan kişi “**Ben**” kişisidir. (Ben) sev-di-**m** Bunu kişi ekinden anlarız.

“Tembeldim” cümlesinde tembel olan kişi “**Ben**” kişisidir. (Ben) tembel-di-**m** Bunu kişi ekinden anlarız.

Bu sebepten dolayı cümlenin ögelerini **temel ögeler ve yan ögeler olmak üzere ikiye ayırırız. Özne ve yüklem mutlaka var olduğundan bunlar; temel ögedir**, diğer ögeler; yan ögelerdir.

Temel Ögeler – Özne ve Yüklem

YÜKLEM

Cümlede **durumu veya hareketi bildiren ve çekimli halde bulunan kelimedir.**

Fiil veya ad soylu bir kelime olabilir.

Cümlenin bütün ögeleri **yüklemle bağlıdır.**

Bu yüzden cümlenin ögeleri bulunurken **ilk olarak** yüklem tespit edilir ve **diğer ögeleri bulmak için yüklemle soru sorulur.**

Yalnızca yüklem **kip** ve **kişi** eki alabilir.

Cümle	Yüklem	Kip	Kişi
Eve geldim.	geldim	-di / geçmiş zaman	-m / ben
Ders çalışıyorlar.	çürümüşler	-yor / geçmiş zaman	-lar / onlar
Ben akıllıyım.	akıllıyım		-ım/ben

“Mubarek su, saçlarımin arasında, kulaklarımin arkasından enseme ve oradan sırtıma doğru serin serin **ak-ı-yor-du.**” -**Y. K. Karaosmanoğlu**

“Pencerede dolaşan gölgelerden bir şeyler sezmeye çalışarak **koş-u-yor-um.**” -**Y. Z. Ortaç**

“Türklük ülküsünün biraz daha köklendiğini, büyüdüğünü, yeşerdiğini **duy-ar-ız.**” -**O. S. Orhon**

“Günde iki kez pantolonunun ütülenmesini **isti-yor-du.**” -**A. Kutlu**

“Üzerinde hafif elbiseler **var-dı**, başı **kavuksuz-du**.” -A. Kabaklı

“**Bit-ti** nihayet vedalar.” (**Hep sonda bulunmayabilir.**)

Bilgi

Yüklemler cümlelerin temel yargılarını bildirir. Her **cümle mutlaka karşı tarafa bir yargı bildirmek için kurulduğuna göre, yüklemsiz cümle kurulamaz**. İstediğiniz kadar sözcüğü yan yana getirebilirsiniz ama bu cümleler bir yargıya bağlanmadan anlam kazanmaz.

Söz gelimi, “**Ahmet hızla ayağa**” cümlesi “**kalktı**” yargısı olmadan **önce hiçbir anlam ifade etmez**.

Dikkat Et

Yüklemler her zaman tek kelimeden oluşmaz. Kelime gruplarından oluşabilir. Bu kelime grupları **sıfat tamlaması, isim tamlaması, birleşik filler ve kalıplaşmış ifadelerden** oluşabilir. **Bu durumda yüklemın doğru tespit edilmesi gerekir**. Yoksa diğer öğeleri bulurken hata yapılır.

“Gölgesinde yürüdüğü duvarın arkasından bir horoz sesi **fark etti**.” –Ö.

Seyfettin

Fark et-(mek) birleşik fiil olduğundan bölünemez.

“Muhtarın oğlu bu hasta köpeklere düşman olduğu günden beri **gözümde** düştü.” -S. F. Abasıyanık

Gözden düşmek deyim olduğu için bölünemez.

“Bu göz alabildiğine düzlük, **sinsi bir bataklık gibidir**.” -A. Erhat

Sinsi bir bataklık gibi sıfat tamlaması olduğu için bölünemez.

ÖZNE

Cümlede yüklem ile bildirilen hareketi yapan veya yüklem ile hakkında bilgi verilen ögedir. **Yani fiil cümlesinde yapan, isim cümlesinde olandır.**

Yükleme sorulan **“Kim veya Ne”** sorularının cevabı özneyi verir. **“Yapan kim, olan ne?”** şeklinde sormak daha faydalıdır.

“Odada, galiba, teyzesi yatıyor.” (Peyami Safa, Şimşek, s. 210)

“Yatan kim?” sorusunun cevabı öznedir.

*“Adnan, Kadri’den dönerken sokakta **düşünüyordu**.”* (M. Cemal Kuntay, Üç İstanbul, s.223)

“Düşünen kim?” sorusunun cevabı öznedir.

*“İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe **yaşar**”* (Y.Kemal Bayatlı, Kendi Gök Kubbemiz, s. 91)

“Yaşayan kim?” sorusunun cevabı öznedir.

*“O, zamanın **sahibiydi**”* (A. H. Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 37)

“Zamanın sahibi kim?” sorusunun cevabı öznedir.

“Evlerin kapılarında kocaman yeşil bronz tokmaklar vardı.” –S. Faik Abasıyanık

“Var olan ne, ne vardı?” sorusunun cevabı öznedir.

“Ben gidiyorum Hidayet, yazacak birçok yazılarım var.” (M. Cemal Kuntay, Üç İstanbul, s.218)

“Ne var?” sorusunun cevabı öznedir.

- **Öznenin cümlede var olması şart değildir.** Bu duruma **gizli özne** adı verilir. Türkçede yüklem çekiminden özne anlaşılabilir.
*“Onların başvuracağı her kapıya **gitmiş**.”* –S. F. Abasıyanık
“Giden kim?” sorusunun cevabı **“O”** kişisidir. “Gitmiş” yüklemi üçüncü tekil şahıs ile çekimlenmiştir.
- Tüm ögeler gibi **öznelerde sadece tek kelimeden oluşmayabilir, kelime gruplarından oluşabilir.**

Köşklerin camlarına çarparak, çamların tepelerinden aşarak kızgın bir kartal mehabetiyle dağların sırtlarından uçan bu sesten ürken bir küme güvercin, karşığı çamlıktan havalandı.

“Havalanan ne?” sorusunun cevabı öznedir.

Yan Ögeler – Nesne, Dolaylı Tümleç, Zarf Tümleci

Cümlelerin yan ögeleri **işten etkilenen** (nesne), **işin yapılma zamanı, sebebi, nasıl yapıldığı** vb. (zarf tümleci) ve **işin yapıldığı yer** vb. (dolaylı tümleç) hakkında bilgi veren ögelerdir.

Söz gelimi, “**Ali gitti.**” cümlesi özne ve yüklemden oluşan, sadece temel ögelerin kullanıldığı bir cümledir. Cümleye, **Ali’nin gittiği yeri eklerseniz, dolaylı tümleç** ögesini; **ne zaman gittiğini eklerseniz de zarf tümleci** ögesini kullanmış olursunuz:

Ali **akşam tiyatroya** gitti.

DOLAYLI TÜMLEÇ

- Cümlede yaklaşma, bulunma, uzaklaşma bildiren, **yüklemi yer anlamıyla tamamlayan** ögedir.
- Yer tamlayıcısı “**-e, -de, -den**” **ekleriyle oluşan sözcük veya sözcük gruplarıdır.**
- Dolaylı tümleç, yükleme sorulan “**kime, kimde, kimden; nereye, neredede, nereden; neye, neyde, neyden?**” gibi sorularla bulunur.
- Dolaylı tümleci bulmak için yükleme sorulan sorular da ismin “**-e, -de ve -den**” hâllerindedir.
kime, kimde, kimden; nereye, neredede, nereden; neye, neyde, neyden?

“Anası **mutfakta** bir tabağa marul **doğruyor.**” – Y. Atılgan

“Nere**de** doğruyor” sorusunun cevabı dolaylı tümleçtir.

“Oğlu **savaşın birinde** şehit **düştü**, iki kızı da evlenip **üçra yerlere** gittiler.” – Halikarnas Balıkcısı

“Nere**de** şehit düştü?” sorusunun ve “Nere**e** gittiler?” sorusunun cevabı dolaylı tümleçtir.

“Adnan, Kadri’den dönerken **sokakta** **düşünüyordu.**” – M. Cemal Kuntay

“Nere**de** düşünüyordu?” sorusunun cevabı dolaylı tümleçtir.

Şu çiçekleri **eve** bırakır mısın? (**Nereye** bırakır mısın?)

Okuldan geliyorum. (**Nereden** geliyorum?)

Ali'den kalem istedim. (**Kimden** istedim?)

Ayşe'ye kalem verdim. (**Kime** verdim?)

Dikkat Et

İsmin "-e, -de, -den" hâl eklerini alan her sözcük cümlede dolaylı tümleş görevinde bulunmaz. **Bu ekleri alan sözcükler, cümlede zaman, durum veya sebep bildirirse, zarf tümleci olur.**

Birazdan ders başlayacak. → ne zaman → birazdan → zarf tümleci

Geç uyandığından derse yetişemedi. → niçin → geç uyandığından → zarf tümleci

ZARF TÜMLECİ

- Cümlede yüklem **ne zaman, nasıl, ne kadar, ne ile, ne için, kim ile** yapıldığını bildiren ögedir.
- "**ne zaman, nasıl, niçin, niye, neden, ne kadar, ne şekilde?**" gibi sorulara cevap verir.

"Adnan, Kadri'den dönerken sokakta **düşünüyordu.**" – M. Cemal Kuntay
"Ne zaman düşünüyordu?" sorusunun cevabı zarf tümlecidir.

"Bana umutsuz bir sesle son raporları **okudu.**" – F. R. Atay
"Nasıl okudu?" sorusunun cevabı zarf tümlecidir.

"Her sabah, şimdi limanda demirli duran bu gemide **uyanacaklardı.**" – Halikarnas Balıkcısı.
"Ne zaman uyanacaklardı?" sorusunun cevabı zarf tümlecidir.

"Çabuk bir süvari ile bana **haber gönderiniz.**" – Ö. Seyfettin
"Ne ile haber göndersinler?" sorusunun cevabı zarf tümlecidir.

"Korkma, **sönmez** bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak. – M. Akif Ersoy
"Ne zaman sönmez" sorusunun cevabı zarf tümlecidir.

Dikkat Et

"**Aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri vb.**" sözcükler, yalın hâlde kullanıldığında zarf tümlecidir. Ancak bu sözcükler **isimlere eklenen hâl eklerini aldıklarında zarf tümleci olmaz**, cümlenin farklı bir ögesi olur.

"Artık komutanlardan başka hiç kimse **dışarı** çıkmazdı." –**A. İlhan**

dışarı → -e, -de, -den eki almamış, yalın hâlde → zarf tümleci

"Dışarıya çıktılar." → dışarı-y-a → -a ekini almış → dolaylı tümleş

NESNE

Cümlede **fiilden etkilenen ögedir**. Yani yapılan **iş ile nesnenin arasında bir ilişki** vardır. Bu ilişkiyi anlamlandırabilmeniz için biraz açıklayalım:

Bazı fiillerin gerçekleşmesi için bir nesnenin mutlaka var olması gereklidir. **Söz gelimi, okumak fiilini gerçekleştirmek için okunacak bir dergi, kitap vb. bir nesne gereklidir.** Dolayısı ile siz okumak eylemini gerçekleştirirken başka bir nesneyi de etkilemiş olursunuz. Daha somut bir örnek için de "Camı kırdı." cümlesine bakalım, sizin kırma eylemini yapabilmeniz için kırılacak bir nesne olan cam, sizin yaptığınız eylem sonucu parçalanmıştır.

Nesne fiil ile doğrudan ilişkili bir öge olduğu için yalnızca yüklemi fiil olan cümlelerde bulunur.

Fiile sorulan "**Ne, Neyi ve Kimi?**" sorularının cevabı nesneyi verir.

"**Neyi ve Kimi?**" sorularına cevap veren nesneye "**Belirtili Nesne**" adı verilir.

Belirtili Nesne olan kelime, ismin -i halindedir.

Yani Belirtme hal ekini alır. (-ı, -i, -u, -ü)

"Bana umutsuz bir sesle **son raporlar-ı** okudu." –**F. R. Atay**

"Ney-i okudu?" sorusunun cevabı, belirtili nesnedir.

"**Şaşkınlım, çenem, dudaklarım, dilim sanki artık ben-i** dinlemiyorlar." –**A. Ümit**

"Kim-i dinlemiyorlar?" sorusunun cevabı, belirtili nesnedir.

"**Bazen bir kelimenin, bir ses tonunun sevdiğimiz bir insanı kırdığını** görürüz." – **Mehmet Kaplan**

“**Ne?**” sorusuna cevap veren nesneye “**Belirtisiz Nesne**” adı verilir. Belirtisiz nesne ek almaz.

“Çıkarken elini göğsüne sokup **bir kесе** çıkardı.” – **Fikret Otyam**

Uyarı

Cümlelerin öğeleri bulunurken özne ve nesneyi karıştırmamak için önce yüklemi, sonra özneyi, daha sonra da nesneyi bulmalıyız.

Cümle Dışı Unsurlar

Cümlelerin kuruluşuna katılmayan, yani öge olmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı

olan unsurlardır. “Bağlaçlar, ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler” cümle kuruluşunun dışında kalan unsurlardır.

Lâkin vatandan ayrılışın ıstırabı zor. (bağlaç)

Ara Söz

Cümlelerin öğeleri ile ilgili testlerde ara sözlerin hangi ögenin açıklayıcısı olduğu sorulmaktadır.

Ara sözleri cümlelerin içinde bir parantez açıp açıklama yapmak gibi düşünebilirsiniz. Sadece parantez yerine kısa çizgi ya da virgül kullanılır.

“Seni ancak **bu sabah –karanlıktan aydınlığa çıktığım gün–** anlıyorum.”

bu sabah → **karanlıktan aydınlığa çıktığım gün**

Hangi sözcük yada söz öbeği için açıklama yapılıyor ise onun cümlede hangi öge olduğunu bulmanız yeterli.

“bu sabah” söz öbeğini açıkladığına göre ve “**bu sabah**” **cümlede zarf tümleci olduğuna göre, ara söz zarf tümlecini açıklayıcısıdır.**

Kardeşim – henüz üç yaşında – okuma yazma biliyor.

kardeşim → özne → ara söz öznenin açıklayıcısı

Kardeşim, henüz üç yaşında, okuma yazma biliyor. (Bu şekilde de yazılabilir, unutma.)